

Ю. О. Малишена

кандидат філософських наук

## КОЛЕКТИВНІСТЬ ЗНАННЯ: ДИСКУСІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ

*Досліджено особливості сучасних дискусій в контексті проблематики соціальної епістемології. Соціо-епістемологічний характер аналізу пізнавального процесу актуалізує перспективу проблематики колективної епістемології, колективного агента та колективного переконання. Дослідження докола агрегативної процедури в когнітивному процесі та розподілу когнітивної праці слід оцінювати як засіб оптимізації процесу пізнання.*

*Ключові слова: соціальна епістемологія, соціальне, знання, колективне переконання, когнітивний розподіл праці, агрегативні процедури.*

У колі сучасної тематики соціальної епістемології одним з найбільше досліджуваних є питання визнання авторитету за позиціями стосовно визначення чогось як знання (не знання) чи як істини (не істини). Це стосується ситуацій, в яких "ми виступаємо експертами або повинні обрати експерта [4, с. 2]. Така тенденція визначає альтернативність методології і перспективний характер галузі соціальної епістемології у порівнянні з іншими напрямками. Акцент робиться не стільки на психологічних чи нейрофізіологічних процесах, що залучаються у процес пізнання, а на соціальності та соціальній залученості пізнання. У зв'язку з цим плідною постає тема переосмислення спільноти, колективності, груп, колективної раціональності, колективного знавця, колективного пізнання тощо. Адже йдеться про певну залученість групи в спільноту, про групу не просто як колектив чи суму індивідів, а спільність між ними у формі знання, на яке ми покладаємося поза контекстом.

Актуальна сфера дієвості соціальної епістемології полягає в "епістемічній оцінці" знання, якому притаманно швидко розвиватися, а також в контексті розмиття меж непрофесійної та експертної (обґрунтованої) репрезентації знань [3]. Розглянемо припущення, яке дійсно надає, якщо не підстави погодитися, то, щонайменше, привід замислитися над тим, що "соціальна епістемологія насправді починається лише з визнання колективного пізнання, а колективістська епістемологія, або епістемологія колективних переконань, є справжньою соціальною епістемологією" [1, с. 66]. Варто згадати наступних соціальних епістемологів, які окреслили як проблеми, так і перспективи "колективності" знання: Ф. Кітчер (Ph. Kitcher), Дж. Лекі (J. Lackey), Кр. Ліст (Chr. List), Ф. Петтіт (Ph. Pettit) та ін.

Інтеракція і комунікація у розумінні соціальних епістемологів є соціально-епістемологічними зв'язками (соціальними практиками). Колаборативний характер пізнавального процесу, включаючи сферу науки (дослідницькі команди), зумовлює запитання про те, як колективність розуміти в межах соціальної епістемології. Тим більше, що розгляд соціального без риси колективного (групового) зменшує авторитет обох.

Чи слід соціальній епістемології зосереджуватися на колективному знанні? Відповідь залежить від сприйняття чи не сприйняття групи або колективу єдиним епістемічним носієм знання, до якого входять індивіди, чийми окремими ідеями не знехтувано.

Ким є суб'єкт пізнання, індивід, що пізнає, агент пізнання? У соціальній епістемології повсякчас присутня дискусія стосовно цього. Суб'єкта пізнання не сповна характеризує здатність пізнавати відмежовано від інших. Правильніше сказати, бути між і залежати від індивідів, що складають спільноту як єдиного носія знання. Як пояснює Ф. Кітчер, "важливі не індивід і його знання, тобто пізнання у традиційній (сучасній традиці-

оналістській) епістемології, а спільнота і знання спільноти (community-wide knowledge)" [6, с. 5]. Іншими словами, залежність агента пізнання від інших агентів під час продукування знання має бути доповнена тим, що спільнота, що продукує знання, як певна спільність теж надає агенту пізнання знання незалежне від нього.

Проблемність співвідношення індивідуальне-колективне пов'язана із неочевидністю щодо визначення балансу між цими характеристиками в конкретному індивіді. Дослідницький інтерес соціального епістемолога зупиняється на "агрегативній процедурі" як механізмі об'єднання суб'єктів пізнання, що розпочинається з індивідуальних переконань багатьох агентів і завершується наданням колективного переконання як єдиного групового.

Наприклад, дослідник Кр. Ліст акцентує, що поняття групи і колективне переконання не тотожні. Чи може група агентів вважатися, в кінцевому варіанті, епістемічним агентом, що здатен формувати колективне переконання та знання. "Не всі групи формують колективне переконання. Колективні переконання залежать від (формальних та неформальних) інституційних структур (наприклад, публічне проголошення у формі експертної панелі чи дослідницької групи). Необхідна умова, для того, щоб епістемічно спільнота вважалася групою – це інституційна структура, яка зобов'язує групу схвалити власне переконання чи судження. Агрегативна процедура є частиною інституційної структури (складова, якої може бути цілком достатньо), за умови можливості різних шляхів її імплементації [8, с. 221–223]. Отже, група індивідів створить колективне переконання, коли вона узгодить індивідуальні переконання і ухвалить єдине.

У контексті соціальної епістемології гостро постає питання наявності (відсутності) свідчень і вміння (не вміння) їх передавати. Це інший рівень. Відсутність знання і невміння передавати знання не є одним і тим самим під час взаємодії індивіда та колективу. Незнання якраз розглядається як деяке провалля у справі передавання свідчення від окремого агента до всієї організації чи спільноти, тобто незнання того, що потрібно знати в колективному плані.

Чи коректно говорити про колективне знання й епістемічні властивості групи? В межах соціальної епістемології колективи вчених можна вважати "епістемічними агентами" за умови успішного дотримання процедури агрегування.

Дж. Лекі припускає, що груповому переконанню слід надавати як "елімінівативістського", так і "редуктивістського" тлумачення [7, с. 38]. На підтримку позиції редуктивізму, коли групе існує, І. Касавін наголошує на незначливості протиріччя між позицією окремого індивіда і спільноти, з точки зору мовця та вагомості значення того, про що йдеться, тобто змісту. Його позиція наступна: "виступ від імені спільноти завжди означає ігнорування деяких особистих інтересів та поглядів.

Однак наївно шукати причини розрізненень в природі ментальних феноменів чи мовних актів. Мова від першої особи в однині чи множині відрізняються лише типом соціальної ролі, яку бере на себе людина. Ні група, ні особистість не є абстракцією більш високого рівня; концептуально вони рівні. Переконавання є агрегатом епістемічних, культурних і соціальних функцій, які можуть бути лише умовно відокремлені одне від одного. Більше того: немає ніяких особистих переконань чи понять взагалі, і навіть чуттєві враження соціально культивуються і обумовлюються. Є лише мовний акт чи дія від першої особи, хоч вони і здійснюються колективними засобами мовного і поведінкового вираження. Агрегування – це формування колективного переконання з індивідуальних, а за термінологією Дж. Лекі – "від переконання до слова" [1, с. 70–71].

Одна із множини міждисциплінарних перспектив, якої набуває соціальна епістемологія на фоні групового переконання і знання – велика кількість типів груп чи колективів і концепцій групового переконання. Однак, це не зовсім галузь дослідження соціальної епістемології. На відміну від дослідження того, як функціонує група, що в результаті цього ми отримуємо нове знання як колективне. Навіщо цей пізнавальний процес ділити на складники і в чому проблема? Картина зрозуміла, індивідуальні переконання, за допомогою агрегативної процедури, можуть ставати колективними. Та насправді, важливість співвідношення індивідуальне-групове-колективне необхідно продовжити соціальним. Адже саме вони складають сутність соціального. Принагідно можна порівняти декілька концепцій (Ф. Кітчер, Ф. Петіт, Дж. Лекі та ін.) для виокремлення детального опису соціального.

Проблематика довкола дихотомії "індивідуального" і "групового" знання/пізнання наявна у концепції соціальної епістемології Ф. Петіта ("Group with Minds of Their Own"). Для автора "немає ніяких особливих, спеціальних "особистісних" носіїв групового, окрім всіх "нас" як звичайних, "природних" людських істот. Існують деякі "інституційні профілі", можливі в тих випадках, коли "ми" стаємо членами відповідних груп, колективів, інституцій, не перестаючи "конституювати" собою "окремі об'єднані колективами особистості" [9, с. 188]. Тобто автор говорить про те, що немає сенсу говорити про групове переконання, бо перебуваючи у групі, ми не перестаємо бути собою.

Інша концепція розуміння специфіки групового знання, концепція співвідношення індивідуального та групового на прикладі теорії "узгоджуваних (агрегованих) суджень" представлена Кр. Лістом. На її основі автор додає важливу специфіку до розгляду "групового" знання та "групової" раціональності, які він пропонує розглядати теж в контексті "агрегативної" перспективи. Агрегативну теорію, на думку автора, можна розуміти "як структуру для вивчення інституційного аспекту соціальної епістемології (*institutional design*). Агрегативна процедура – це епістемологічне завдання для групової чи колективної організації та механізм агрегування індивідуальних переконань членів групи в колективне переконання та знання" [2, с. 22].

Особливий дослідницький інтерес становить, як каже Кр. Ліст для того, щоб виправдати, прояснити свою концепцію, яка включає вищезазначені поняття, її належність до загальної проблематики і методів соціальної епістемології. Епістемологію автор визначає як вчення про процес набуття знанням та переконанням статусу обґрунтованого, а релевантні процеси (сприйняття, пам'ять, міркування) зазвичай включають окремого "single" індивіда. Соціальна епістемологія, на його думку, виступає то в більш, то в менш радикальних формах, включаючи у формування знання не ізольованість, а соціальну інтеракцію. І хоча у соціальній епістемології менш радикальної форми епістемічним агентом все ще залишається

ся індивід, але у її фокус попадають процеси засвоєння знань та соціальна взаємодія (прикладі: свідчення, дискурси, розповсюдження інформації в соціальних мережах). "Радикальна форма соціальної епістемології, радикальною вважається в сенсі того, що група, до якої входить множина сенсів (*multi-member*), вважається епістемічним агентом, котрий виступає творцем переконання та знання. Аби група стала агентом, вона повинна надавати зразки поведінки відносно зовнішнього світу, які надійно забезпечують раціональні стани. Агрегативна процедура впливає на груповий успіх в ситуаціях "пізнавального" і "раціонального" викликів, коли на перше місце виходять послідовність переконань та істинність" [8, с. 229].

На думку Н. Мотрошилової, сенс розгляду питання полягає у покладанні "реальних агентів пізнання": чи слід стверджувати однозначно, що ними лише є індивіди, адже перед нами спроба зробити соціальні групи "агентами" пізнавальних процесів. "З огляду на зазначені дискусії особливо важлива думка про те, що єдиними реальними агентами, суб'єктами (пі)знання завжди були і є дійсні, конкретні індивіди, які живуть в певний час, в певному соціальному середовищі – тобто: індивіди, одночасно обумовлені природою і соціально-історичні за всією своєю пізнавальною діяльністю" [2, с. 24].

Коли йдеться про соціальні групи, то реальними агентами, які здобувають знання, все одно є конкретні індивіди. Об'єднуючись в групи, індивідуальні агенти як члени групи створюють колективне знання, змістовно вони наче стають єдністю, але фізично залишаються індивідами. Тому узаконювання деякими соціальними епістемологами і винесення на передній план "групового суб'єкта" не повинні цим нехтувати.

Це стає особливо необхідним, коли агреговане судження, на основі індивідуальних, заперечує висновок, тобто набір для колективного судження є несумісним. Виникає запитання, яким тепер повинен бути статус колективного судження і чи слід його вважати колективним?

Згадаємо, що агрегативна процедура базується на тому, що група генерує колективне переконання чи судження на основі індивідуальних. Чи кожна процедура раціональна на рівні групи? Кр. Ліст і Ф. Петіт доводять "неможливість результату, що стосується групової раціональності". Перелік рішень називається раціональним, якщо, і тільки якщо, він повний. Кожен індивідуально творить раціональний набір рішень стосовно наступних пропозицій. Не існує такої процедури агрегації, яка генерує колективні рішення з індивідуальних рішень повністю. Агрегативна теорія важлива для осмислення "інституцій" соціальної епістемологією. Агрегативна процедура проявляється в різних інституційних структурах. Жодна агрегативна процедура, яка генерує повноцінне і послідовне колективне судження не може одночасно забезпечити всі три стани (універсальність, анонімність, систематичність), але мінімально повинна притримуватися одного з них, це пом'якшення залежить від групи та епістемічного завдання. Важливо, що може не існувати єдиної агрегативної процедури, найкращої для всіх груп та завдань [5].

Головним твердженням "мінімальної (*minimal*) соціальної епістемології" Ф. Кітчера є "індивід як первинний суб'єкт пізнання", а приписування знань спільноті означає, що допускається епістемічний статус членів, що складають спільноту. Друге твердження стосується "надійності (*reliability*) знань", тому і концепція має назву "версія, що враховує надійність знання" (*version of a reliabilist account of knowledge*). Це означає, що надійність процесів (пізнання), які приводять деякого суб'єкта до його переконань, залежать від певних властивостей і дій інших агентів. Ф. Кітчер пояснює, "якщо мова йде про теорію знання/пізнання, то відмінність в їх підходах і соціальної епістемології залежить, на його думку, від

того, до яких саме з різних типів процесів, що генерують вірування (belief generating processes), звертається дослідник. Є конкретні стандарти надійності знань, наприклад, правила функціонування суду і судових процедур, роботи лабораторій, повсякденного розповсюдження інформації" [6, с. 21–22].

Слід наголосити, що найсуттєвішим у Кітчера є те, що в цілому соціально-епістемічний проект полягає в дослідженні надійності різних типів соціальних процесів. Якщо ми приймаємо, що індивід формує переконання, спираючись на інформацію, яку збирали інші, то виникають серйозні питання з приводу умов, які мають бути створені, щоб спільнота мала своїм обов'язком формувати консенсус з певної проблеми – це питання, що стосуються когнітивного розподілу зусиль в межах спільноти, тобто організації когнітивної праці. Тому важливим соціо-епістемологічним механізмом, який досліджує соціальна епістемологія в своєму розділі "соціального характеру науки", є "розподіл когнітивної праці" (*division of cognitive labor*). "Епістемічне значення розподілу: якщо група здійснює комплексне епістемічне завдання, група може отримати користь від розподілу завдання на частини для різних підгруп. Розподіл епістемічної праці слід розуміти як "механізм успішного колективно розподіленого пізнання" [6, с. 17].

Розгляд розподілу когнітивної праці в межах наукової спільноти тягне за собою розгляд інших соціо-епістемологічних тем, серед яких: міра оперття на авторитет, змагальність та консенсус з точки зору досягнення кращих епістемічних результатів, ставлення до інновацій і необхідність когнітивної різноманітності тощо.

Поєднання пізнавального і соціального аспектів в контексті соціальної епістемології зосереджує дослідницький інтерес на питаннях співвідношення індивідуального, групового/колективного, інституційного. У багатьох авторів сучасних розробок центральною виголошується така позиція: соціальна епістемологія насправді починається лише з груповим/колективістським підходом і навпаки, колективістська епістемологія, або епістемологія колективних вірувань, є справжньою соціальною епістемологією.

Запитання "чи слід соціальній епістемології ставити собі за завдання фокусуватися, частково чи в цілому, на груповому знанні?" є тим, відповідь на яке залежить від визнання того, "чи є групи або колективи дійсними епістемічними носіями знання чи обґрунтованих переконань". Наприклад, "розподіл когнітивної праці" як соціо-епістемологічна тема Кітчера піднімає питання про те, як оптимально розділити зусилля, ресурси і фінансування в межах наукової спільноти. Мова йде про роль різних наукових організаційних схем для сприяння науковому прогресу, а також про роль авторитету в науковому дослідженні.

Вагомим є питання про механізм "узгодження" (агрегування) колективних суджень із індивідуальних Кр. Ліста, з точки зору того, чи можна урівноважувати індивідуальні і агреговані (узгоджені, колективні) судження.

*Malishena Y.*

#### COLLECTIVITY OF KNOWLEDGE: DISCUSSIONS OF SOCIAL EPISTEMOLOGY

*The article reveals the peculiarity of modern discussions of social epistemology as an approach to analysis of social reality and social dimensions of knowledge. To deliberate the social without collective group mind reduces authority of both of them in social epistemology. Social-epistemological character of an analyze of cognitive process actualized perspective collective epistemology, collective agent, collective judgment. The theme of deliberating of a number of notions and concepts: communities, teams, groups, collective bearer of knowledge, collective cognition. All mentioned above can be critically analyzed. Modern discussions have point out the perspective of problem concerning collective epistemology. Investigation around aggregative procedures in cognitive processes or concerning dividing the cognitive labor as the means of optimization of cognitive process. Such themes are special approach are represented by F. Kitcher, J. Lackey, F. Pettit, S. Fuller and so on.*

*Key words: social epistemology, social, knowledge, collective belief, cognitive division of labor, aggregative procedures.*

Співвідношення "індивідуального" і "групового" знання/пізнання розглядаються у концепції соціальної епістемології Ф. Петтіта, з огляду на те, що немає ніяких особливих, спеціальних "особистісних" носіїв групового знання, окрім звичайних людей, які стають членами відповідних груп, колективів, інституцій, не перескаючи бути індивідами.

Механізм або процедуру створення колективного знання у спільноті соціальних епістемологів прийнято називати "агрегативною". Оскільки, соціальна епістемологія спрямована не лише на дійсні, а й на оптимізацію створення нових соціальних практик, то пропонується, наприклад, "розподіл когнітивної праці" чи можливість "рівної незгоди". На наш погляд, саме вони покривають похибку втрат індивідуальних суджень під час формування колективного судження чи представлення лідером колективної ідеї. Так чи так, група з погляду взаємодії – це системне утворення, яке або самостійно перебуває під інституційною вказівкою, чи виступає такою для інших груп та підгруп.

Отже, сучасні дискусії показують перспективу проблематики колективної епістемології: колективний агент та колективне переконання (вивчає те, чи може група бути справжнім епістемічним агентом, тобто формувати справжнє колективне переконання). Здебільшого це проблематика довкола "агрегативних" процедур в пізнавальних процесах чи довкола розподілу когнітивної праці як механізму оптимізації пізнавального процесу.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Касавин І. Т. Критика групових переконань: дискусія з Дженніфер Лэки / І. Т. Касавин // Епістемологія & філософія науки. – 2016. – Т. L. – № 4. – С. 63–73.
2. Мотрошилова Н.В. "Социальная эпистемология": новые проблемы, дискуссии и дихотомии / Н.В. Мотрошилова. // Ценности и смыслы. № 5. – М. : Институт эффективных технологий, 2011. – С. 5–31.
3. Шашкова Л. О. Виробництво знання і розподіл когнітивної праці: погляд соціальної епістемології / Л. О. Шашкова // X Міжнародні філософсько-економічні читання "Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей". Львів, 16–17 травня 2017. – Львів : Інститут Банківської справи. – 186 с. – С. 45–49.
4. Elga A. Reflection and Disagreement / A. Elga. – NOUS (Aug., 2006). – P. 1–29.
5. Goldman A. Social Epistemology [Електронний ресурс] / A. Goldman, Th. Blanchard // Stanford Encyclopedia of Philosophy. – Режим доступу : <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social/>
6. Kitcher Ph. The Division of Cognitive Labor / Ph. Kitcher // The Journal of Philosophy, 87. The Advancement of Science, New York. : Oxford University Press, 1993. – P. 5–22.
7. Lackey J. Group Knowledge Attributions / J. Lackey // New Essays on Knowledge Ascriptions. – Oxford University Press, 2008. – P. 243–269.
8. List Chr. Group Knowledge and Group rationality: a Judgment Aggregation Perspective / Chr. List, A. Goldman, D. Whitscomb // Social Epistemology: Essential Readings. – Oxford : University Press, 2011. – P. 221–242.
9. Pettit Ph. Groups with Minds of Their Own / Ph. Pettit, A. Goldman, D. Whitscomb // Social Epistemology: Essential Readings. – Oxford : University Press, 2011. – P. 167–193.